

O POLEMICĂ DE IDEI

Despre polemici surde și despre destinul necreștin al sociologiei

Cea mai mare acuză care i s-a adus recent lui Ilie Bădescu („recent” e un fel de a spune, pentru că, de fapt, acuzația este la fel de veche precum cariera de sociolog a Domniei Sale) este aceea că l-ar fi „făcut” marxist pe Eminescu. Acuzația comportă două aspecte. În primul rând, un aspect formal: de ce ar fi, la o adică, o crimă, dacă un sociolog ar face o apropiere între ideile sociologice ale unui poet (Eminescu, se știe, are o gândire sociologică, pe care Ilie Bădescu – singurul care a încercat așa ceva! – a reliefat-o într-o carte de sine stătătoare; Bădescu, 1994) și cele ale unui economist sau economist și ideolog ca Marx? Cine interzice așa ceva? Să fie oare ideile niște proprietăți exclusive ale cuiva, astfel încât, să spunem, a fi marxist înseamnă a te încuia în sîpetul marxismului și a nu comunica defel cu alte direcții de gândire? *A face din afirmațiile culturale un mecanism al acuzației este un procedeu straniu, care amintește de perioada anilor '50.*

În al doilea rând, o astfel de acuzație este și *neîntemeiată* pe fond, pentru că Bădescu niciodată nu face o afirmație ca cea de mai sus, dimpotrivă! Ținta lui este să dovedească tocmai caracterul inadecvat al marxismului ortodox (adică cel din secolul al XIX-lea) pentru explicarea înapoierii societăților periferice ale sud-estului european, înapoiere ce i se pare sociologului român mult mai bine descrisă de teoriile eminesciene asupra a ceea ce,

ulterior, se va numi *periferializare*¹. Să notăm că această interpretare a lui Eminescu, diferită de cea a lui Marx, este deja remarcată de o specialistă americană în domeniu, care se referă explicit la cartea lui Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultura critică românească* (Bădescu, 1984): „Un excelent exemplu de apropiere genealogică drept element în luptele culturale poate fi găsit în remarcabila și incomoda carte a sociologului Ilie Bădescu, publicată în 1984, *Sincronism european și cultură critică românească*. Este o lucrare foarte provocatoare, cu orizont ambițios și strălucire teoretică, bazată pe o sofisticată cunoaștere a lui Marx și pe admirabile lecturi din științele sociale occidentale, atât clasice, cât și contemporane. Citindu-l, ai un sentiment de admirație față de ingeniozitatea autorului și întinderea gândirii sale. Această carte complexă merită o tratare integrală și mai complexă decât pot oferi aici. Cartea lui Bădescu are trei obiective, dintre care al treilea este cel mai important pentru scopurile noastre. În primul rând, el încearcă să *revizuiască teoria marxistă* inserând conceptul de *națiune* în inima analizei de clasă. În al doilea rând, el oferă o interpretare neomarxistă a istoriei subdezvoltării economice și politice a României și, deși utilizează termeni ca «periferizare», la modă datorită teoreticienilor dependenței și teoriei sistemului mondial a lui Immanuel Wallerstein, el

oferă o lectură originală a acestor noțiuni. În al treilea rând, și cel mai important pentru obiectivele urmărite, cartea sa este o tentativă explicită de a-l face pe Mihai Eminescu înaintașul acestui tip de teoretizare socioistorică radicală. În această privință, Bădescu oferă o formă indigenistă de argument: *el atribuie unui gânditor român idei originale diferite de cele ale altor critici timpurii ai capitalismului metropolitan, cum ar fi Karl Marx și Friederich List, și anterioare unor idei comparabile cu cele care au apărut mai târziu în America Latină și în sociologia occidentală de stânga, în anii '70* (Verdery, 1991).

Ce se înțelege din acest pasaj, de altfel foarte clar? Că Bădescu face din Eminescu un precursor al unor *idei teoretice ale neomarxismului occidental din anii '70 și că, în același timp, el îl desparte pe Eminescu de Marx!* Cum e posibil așa ceva, ne putem întreba? Foarte simplu. Este vorba despre faptul că neomarxismul de care vorbește Katherine Verdery are prea puțin în comun cu tezele clasice ale marxismului ortodox. Neomarxismul și-a anexat și a folosit cu succes tezele unei așa-numite periferializări sau *subdezvoltări*², despre care Marx nu vorbește. Aceste noi direcții de cercetare sunt organice culturii române, începând cu Eminescu și terminând, poate, la modul cel mai spectaculos, cu Mihail Manoilescu. Dar acest aspect, aparent contradictoriu, de istorie a ideilor, nu trebuie să ne creeze confuzie. Eminescu *nu* era marxist și Bădescu nu putea să-l facă marxist. Eminescu anticipează doar neomarxismul și structuralismul occidental, care sunt mai degrabă interesate de direcția nouă în cercetarea periferializării și subdezvoltării, ce nu apare ca atare la Marx. Trebuie să admitem că și marxismul (în forma sa „neo”) a făcut pași înainte, ca orice mare *paradigmă* de gândire.

De altfel, această direcție de dezvoltare, neomarxistă și structuralistă, în special structuralistă, după părerea profesorului american Joseph Love (2002), este una dintre cele mai prolifiche în mediul academic occidental. Din acest punct de vedere, sincronizarea cu acest mediu presupune și reluarea și inclusiv recitirea paradigmei marxiste sau neomarxiste de explicare a mecanismului subdezvoltării în zona noastră de lume (în afară de România, cartea profesorului american se referă și la Brazilia, ca țară care, cum știm, a cunoscut influența majoră a ideilor manoilescience despre schimburile inegale pe piața mondială, ceea ce a dus la conturarea unui program protecționist *în acest enorm stat sud-american*). Cităm cuvintele profesorului Love despre această problemă: „Cartea (este vorba despre propria sa lucrare – n.n) are în vedere două demersuri «autohtone» în direcția definirii, conturării și analizei problemei subdezvoltării. Europa Centrală și de Est, inclusiv Balcanii, și America Latină au fost cele dintâi regiuni ale lumii *ai căror intelectuali au teoretizat pe larg problema înapoierii*, dacă exceptăm Rusia, a cărei revoluție socialistă a adus, după 1917, un set de alternative atât de radical diferite, încât a devenit ea însăși parte din contextul fundamental în care înapoierea avea să fie definită, interpretată și abordată (...). Un autor³ consideră Europa Centrală, de Est și America de Sud «cele dintâi megalaboratoare ale subdezvoltării» și notează că sistemele lor de muncă forțată, de la începuturile perioadei moderne, au fost adesea privite comparativ în relație cu capitalismul comercial occidental aflat în expansiune” (Love, 2002, 30).

Așadar, o direcție pe care sociologii nord-americani, sud-americani, central-europeni nu se sfiesc să calce este declarată

în cultura română, de către un personaj bizar precum Nicolae Manolescu, drept o direcție oprită. Căci a vorbi despre Eminescu *în paralel* cu referirea la aceste idei despre periferializare și subdezvoltare nu înseamnă defel că l-ai fi făcut marxist pe Eminescu, ci că acesta a intuit deja ceea ce neomarxiștii anilor '60-'70 și chiar '80 au reluat, desigur, cu o nouă terminologie și cu un aparat teoretic și istoric mai amplu. De altfel, dacă privim cu atenție cartea lui J. Love, vom observa că acesta îl așază pe Manolescu în galeria celor mai reprezentativi teoreticieni ai subdezvoltării, prin ideile sale despre schimbul inegal la nivelul pieței mondiale. Să tragem de aici concluzia că și Manolescu ar fi fost un marxist, numai pentru că idei asemănătoare se întâlnesc la neomarxiștii de care am vorbit? Ar fi absurd!

Iată ce apropieri pot să se facă între idei, fără ca paradigmele din care fac ele parte să fie în vecinătate... Astfel înțelese, într-un chip cu totul firesc pentru un specialist, chestiunile par mult prea subtile unei minți grosolane, complet neexersată în domeniu, cum pare a fi cea a lui Nicolae Manolescu.

Am vrea, în finalul acestei prime părți a scurtelor noastre aprecieri, să tragem o concluzie cu caracter mai general asupra acestui gen de comentariu. Am văzut că afirmațiile după care Ilie Bădescu l-ar fi „coafat” în stil marxist pe Eminescu nu au nici o bază. Totuși, astfel de acuzații trădează o mentalitate specială, pe care am numi-o aici „paranoia preciziei”. Este vorba despre faptul că se caută, în scrierile unui autor, fapte de precizie: fie că este vorba despre imaginea pe care acesta o are asupra lumii (un sociolog trebuie să fie cât mai „realist” cu putință), fie că este vorba despre privirea cuiva asupra ideilor altui autor, se caută mereu o astfel de corectitudine a expresiei, ca și cum adevărul

ar fi un fapt de „lipire” a cuvântului de realitate sau de alt cuvânt. Într-un studiu magistral (publicat de Gabriel Liiceanu odată cu scrierile despre artă ale lui Schelling, 1992), Martin Heidegger extrăgea câteva principii de filosofie a cunoașterii pe care epoca modernă (și știința modernă ivită odată cu aceasta) le-a impus. Acestea sunt următoarele:

„1. Predominarea matematicului ca normă a cunoașterii.

2. Întemeierea de sine a cunoașterii în sensul acestei exigențe: certitudinea să dobândească *preeminență* în raport cu adevărul. Preeminența demersului (metodei) în raport cu obiectul.

3. Întemeierea certitudinii drept certitudine de sine a lui „gândesc”.

4. Gândirea, *ratio*, ca tribunal pentru determinarea esenței ființei.

5. Șubrezirea dominării exclusive a credinței bisericesti asupra configurării cunoașterii cu *preluarea simultană* în cadrul noului mod de a interoga, a experienței creștine de până acum, privitoare la ființă în întregul ei. Disocierea dintre cunoaștere și credință, *intellectus* și *fides*, nu se realizează abia acum, în schimb se modifică conceperea de sine a cunoașterii, a posibilităților și drepturilor sale.

6. Eliberarea omului întru cucerirea, dominarea și reconfigurarea creatoare a ființării în toate domeniile existenței umane” (Heidegger, 1992, 551-552).

Aceste principii le semnalăm tocmai pentru că unele dintre ele au legătură directă cu modul de receptare și de comentare a operei lui Ilie Bădescu. Am văzut mai sus un exemplu al acestei receptări, în care precizia și certitudinea sunt normele după care se operează judecata asupra ideilor acestuia. Mai jos, vom vedea cum noile idei ale lui Ilie Bădescu despre

sociologia creștină au legătură cu punctul 5 al schemei lui Heidegger despre șubrețirea filosofiei creștine. Această *șubrețire* este însă remarcată chiar de către teologi. Iată un singur exemplu de acest gen, de altfel, de mare notorietate, acela a lui Karl Rahner. Într-o lucrare fundamentală despre credință, el subliniază: „Cine se apropie astăzi de teologie – și nu este vorba doar de cei care se pregătesc pentru slujirea preoțească – nu este în general înrădăcinat într-o credință care, susținută de un mediu religios omogen și comun tuturor, ar fi de la sine înțeleasă. Până și tânărul teolog are o credință pusă în discuție, deloc evidentă, care trebuie recâștigată și reconstruită în permanență, și nu trebuie să se rușineze de acest lucru (...). Dacă teologul trăiește astăzi într-o situație critică a credinței sale, atunci debutul studiilor teologice trebuie să-l ajute pe cât posibil să depășească cu onestitate această situație”(Rahner, 2005, 10-11).

Dacă așa stau lucrurile în materie de teologie, cu atât mai mult ne dăm seama că sociologia, natural și organic îndepărtată de credința creștină, va avea mari dificultăți în a „lucra” cu ipotezele teologiei. De aceea, cealaltă direcție de gândire a lui Ilie Bădescu de care trebuie să amintim pe scurt aici, aceea a sociologiei *noologice*, va întâmpina și întâmpină deja mari dificultăți. Am putea spune că acestea sunt chiar mai grave decât „șicanele” ce i s-au făcut în timp pe tema descrisă mai sus, a marxismului eminescian. Privită cu rețineră în mediile specializate ale sociologiei, această nouă abordare este, în mare, o încercare teoretică de a aduce sociologia pe terenul ferm al tradiției creștine. Demersurile profesorului Ilie Bădescu sunt oarecum prea recente pentru a trage concluzii definitive despre efectele lor. Un lucru este cert. Începând cu *Teoria latențelor*⁴, continuând cu *Noologia*⁵ și încheind

(provizoriu) cu *Noopolitica*⁶, Ilie Bădescu și-a asumat deliberat un rol ingrat, acela de a lupta cu instrumente creștine într-o disciplină care, cum spune Heidegger, a renunțat la postulatele fundamentale ale creștinismului în favoarea unui pozitivism senin, pe care, de altfel, nu-l condamnăm aici, ci doar îl semnalăm. „Șubrețirea” tradiției creștine de gândire în sociologie nu are însă numai efectul „benefic” al deschiderii câmpului de cercetare fără speculații teologice inutile. Astfel, un sociolog „creștin” s-ar încurca probabil în prea multe ipoteze negative când ar dori să proiecteze un studiu de marketing electoral. Din acest punct de vedere, ar fi nerealist să credem că „recreștinarea” sociologiei ar putea scurtcircuita marile curente *capitaliste* din interiorul disciplinei. Totuși, demersul lui Ilie Bădescu are o valoare exemplară în alt plan, și anume în cel teoretic. Pentru că el deschide brusc o perspectivă enormă asupra unei filosofii sociale – toată epoca medievală stă mărturie aici, dar și sfârșitul Antichității, în care se conturează tradiția patristică – pe care, din nefericire, teoria sociologică a ignorat-o în mod inconștient. Căci, înainte de a fi speculație despre Dumnezeu, gândirea creștină are, timp de sute de ani, relevanță *practică* directă. În fond, ce este *Summa Theologiae* a lui Toma d’Aquino decât un enorm manual de comportare în lume, desigur, avându-l pe Dumnezeu drept far călăuzitor? Ce sunt nenumăratele comentarii ale Sfinților Părinți ai Bisericii despre viața în comunitățile de oameni dacă nu *îndrumare* (creștină) după care se configurau societățile acelor vremuri? Catehismul *pozitiv* al lui Auguste Comte este o invenție ce are la bază ideea unei credințe ce ordonează lumea, iar cateheza creștină a ordonat această lume aproximativ 1000 de ani, iar, pe alocuri, încă mai are o atare funcție.

Prin urmare, sociologia noologică de care vorbește Ilie Bădescu nu este nicidecum o speculație inutilă și exotică, în marginea sociologiei, ci chiar redefinirea și redesenarea profilului unei filosofii sociale ce a marcat umanitatea de acum 2000 de ani. Sociologia ar fi bine să nu ignore tradiția de gândire socială a Bisericii, pentru a nu risca ea însăși să fie ignorată din câmpul celest al umanoarelor...

Note

1. În școala neomarxistă a lui Immanuel Wallerstein, cu a sa celebră teorie a centrului, periferiei și semiperiferiei (*Sistemul mondial modern*, tradusă parțial chiar de Ilie Bădescu, în colaborare cu Dorel Abraham și Marcel Ghibernea și apărută la Editura Meridiane în 1992).
2. Recent, la noi s-a tradus o lucrare coordonată de Daniel Chirot, *Originile înapoierii în Europa de Est* (București, Editura Corint, 2004), care își propune să analizeze același fenomen de care se ocupă și Bădescu în *Sincronism european și cultură critică românească* (1984). De data aceasta, perspectiva este fundamental schimbată: teoriile dependenței sunt declarate nepotrivite explicației rămânerii în urmă a Europei de Est față de Europa Occidentală. Iată că dialogul ideilor poate funcționa și fără procese de intenție.
3. Este vorba despre Henryk Szlajfer (ce semnează introducerea editorului la lucrarea *Economic Nationalism in East-Central Europe and South America, 1918-1939*, 1-13, Geneva, 1990 – apud Love, 2002, 415).
4. Ilie Bădescu, București: Editura Isogep-Euxin, 1997. În această lucrare fundamentală, teoria sociologică a raporturilor dintre bine și rău ni se pare sintetizată în astfel de formulări: „Una dintre cele mai tulburătoare chestiuni sociologice se referă la distribuția binelui și a răului în societate. Binele, oricât de intensă i-ar fi manifestarea și extinsă aria, rămâne ceva inefabil, ca aerul curat și apa foarte proaspătă. În schimb, orice variație a răului în om și în lume capătă forme perceptuale extrem de acute, precipitate. Altminteri spus, variația binelui în timp și spațiu trece oarecum neobservată. Variația cât de mică a răului însă provoacă o recrudescență a percepției răului, o teribilă «descărcare» a filosofiilor nihiliste și anarhice, o bruscă dezlănțuire a disperării. Aceasta ne face să credem că cele două stări morale se distribuie după legi diferite (...). Binele e o constantă, răul e o variabilă și variațiile lui afectează nu binele, ci conștiința binelui, și asta pentru că noi judecăm binele în relație cu antonimul său, astfel că orice schimbare în ceea ce privește intensitatea răului antrenează o variație în conștiința sau sentimentul binelui” (p. 30).
5. Lucrare de dimensiuni foarte ample (apărută în 2001, la Editura Valahia), în care sociologul Ilie Bădescu se ambiționează să construiască un sistem explicit de sociologie noologică, prin cunoașterea a ceea ce el numește „ordinea spirituală a lumii”. Noologia este o sociologie spiritualistă în cel mai pur grad. Acest lucru este subliniat încă din „Introducerea” lucrării: „Idea unui «sistem de sociologie noologică» sau spiritualistă mi s-a impus treptat, în decursul ultimilor zece ani de studii, cercetări și prelegeri nutrite de același țel: a restaura echilibrul grav afectat de persistența viziunii materialiste asupra societății, redând factorului spiritual «locul» firesc într-o știință a societății” (2001, XXV). Această restaurare a locului și rolului factorului spiritual în explicarea societății înseamnă, în cazul de față, și recuperarea din perspectiva avută în vedere a majorității teoriilor ce s-au impus în istoria sociologiei (autorul, un reputat istoric al sociologiei, nu putea să nu treacă în revistă marile contribuții teoretice ale disciplinei prin noua grilă de lectură).
6. Lucrarea este o continuare a sociologiei noologice începută odată cu *Noologia*. Una dintre ideile majore ce structurează *Noopolitica* este aceea a fenomenelor *asincrone*. Apărută în 2005, la Editura Ziuă, cartea anunță, practic, o nouă contribuție majoră la cunoașterea spiritualistă a lumii: „Noopolitica este o știință a spațiilor modelate de puterea spiritualului sau de politica spiritului, așa cum geoeconomia este o știință a spațiilor modelate de puterea

economiilor, de politica economiei. Demopolitica, etnopolitica, sociopolitica, geopolitica au pavat drumul către noua știință a spațiului, *noopolitica* – știința care cercetează manifestările puterii spirituale în istorie, în viața indivizilor și a colectivităților omenești, la scara popoarelor și a marilor civilizații istorice deopotrivă” (Bădescu, 2005, 11). Reținem, de asemenea, teoria fenomenelor asincrone, ca o ilustrare de vârf a influenței factorilor spirituali în configurarea politică a lumii: „Omul este îndatorat factorului timp cu toată ființa și-n toată viețuirea lui; totul se petrece în timp, devine țintă sigură pentru neiertătoarea săgetare a trecerii timpului. Viziunea aceasta este atât de puternic înrădăcinată în mentalitatea europeanului modern, încât acestuia i-ar fi destul de greu să admită că atâtea dintre cele ce se petrec în viața lui sunt mai puternice decât timpul care aduce moartea. Evoluția științelor moderne și toată Scriptura ne conduc însă către o viziune mai întregitoare: tot ceea ce există în timp este îndatorat unor întâmplări și fenomene *exceptionale*, care «sar» din timp, precum sfințenia, profetia, geniul, eroismul etc., concentrării lor în anumite spații de viață colectivă, care devin astfel spații dense, ele însele vădindu-se, iată, a fi nu doar atemporale, ci și aspațiale; asemenea fenomene *nu au timp*, sunt *asincrone* față de *timpul istoric* propriu-zis. Ba, mai mult, timpul istoric, el însuși, primește modelări, orientări, direcții de la asemenea *fenomene exceptionale*” (Bădescu, 2005, 15).

Cristi Pantelimon

Bibliografie

- Bădescu, Ilie. (1984). *Sincronism european și cultură critică românească*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Bădescu, Ilie. (1994). *Sociologia eminesciană*. Galați: Editura Porto-Franco.
- Bădescu, Ilie. (2001). *Noologia*. București: Editura Valahia.
- Bădescu, Ilie. (2005). *Noopolitica*. București: Editura Ziua.
- Heidegger, Martin. (1992). Sistemul filosofic și constituirea lui în epoca modernă. În F.W.J. Schelling. *Filosofia artei*. București: Editura Meridiane.
- Love, Joseph. (2002). *Făurirea lumii a treia*. București: Editura Univers.
- Rahner, Karl. (2005). *Tratat fundamental despre credință*. București: Editura Galaxia Gutenberg.
- Verdery, Katherine. (1991). *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceaucescu's Romania*. University of California Press.